

ЗА СТАТУСА НА НАЙ-ЧЕСТОТНИТЕ РЕЧЕВИ ВАРИАНТИ В СТОЛИЧНИЯ СОЦИУМ¹

(...àло/ à_сьм// дà бе/ *ходи*х на морè / *голèм* купòн нàчи// ма ше
говòриме подробно ùтре суринт` че трèь да лèгнь да *посп`*// àе чàо// –
лингвистични променливи индикатори, стереотипи, маркери или
показатели за устна речева изява?)

Красимира Алексова

I. Цел, обект, предмет и задачи

Целта на авторката в тази работа е да повдигне отново въпроса за статуса на някои от най-разпространените в гр. София речеви варианти, но не чрез вдъхновението на интуицията, а чрез силата на статистическите данни. За разлика от много изследвания, които се базират само на спонтанната нередактирана неофициална реч, тук **обект** на изследване е устната комуникация, фиксирана в записи както на неофициална, така и на официална реч. Конкретният **предмет** – не книжовни стойности на езикови маркери, е ограничен в областта на морфонологичните явления, като причините за това решение са заложили в сравнително високата честота на тези варианти, позволяваща статистическа обработка, както и в ясната им обвързаност в съвременното българско общество със социално-демографската и стилова вариативност на речта.

Настоящата работа представя в много по-разширен вариант статистически данни, част от които представихме на VIII Национална научна конференция „Проблеми на устната комуникация”, проведена във Великогърновския университет „Св.св. Кирил и Методий” през юни 2008 г. Тук сме включили в наблюдението повече речеви варианти, които представляват интерес за лингвистичната ни общност и които бяха обект на коментари и оценки в дискусиите по време на конференцията.

Позволихме си отново да актуализираме дискусията около статуса на най-честотните в устната комуникация не книжовни варианти, тъй като в последните години не са публикувани нови статистически данни и коментари върху тях. Не са малко изследванията върху спонтанната неофициална реч в столицата (напр. Ангелов 1991, Виденов 1993, Алексова 2000, Кънчева 2004, вж. още всички томове на „Проблеми на социолингвистиката” и др.), но липсват сравнения на състоянието на тези речеви маркери в спонтанната реч, в официалната неподготвена и в подготвената устна реч. В същото време тези варианти често се дискутират във връзка с проблема за съвременната книжовна норма без опиране обаче на конкретни данни. Смятаме, че подходите и методите, които се прилагат в процеса на кодификацията, се нуждаят от сериозна ревизия, допълване и обогатяване.

Реализирането на основната цел на настоящата работа предполага изпълнението на следните **задачи**: чрез статистически данни от неофициалната и официалната устна комуникация да бъдат направени заключения за

¹ Тази работа е написана през август 2008 г. и е приета за печат в *Сборник в чест на 60-годишнината на проф. Христина Станева*. Велико Гърново: Университетско издателство «Св.св. Кирил и Методий».

съвременния статус на избраните фонеморфологични варианти, като се отговори на **въпроса** какъв тип лингвистични променливи представляват те: *маркери*, показващи зависимост както от социалния статус на индивида, така и от типа на речевата изява², *стереотипи* – вариращи само според типа на речевата изява, или *индикатори* – зависими само от социалната стратификация, но не и от типа речева изява. Под „тип на речевата изява” разбираме фактор, който варира в скала, включваща: спонтанна неофициална реч, спонтанна официална реч и подготвена официална реч. Поради необходимостта от ограничаване на обема тук отново не можем да представим динамиката на целия набор от речевите варианти. Представяме само 7 от най-фреквентните в столичния социум, които са показателни за наличието или липсата на зависимост от социалната стратификация. Варирането според типа речева изява предполага самостоятелно представяне на резултатите. Това е следващият етап от настоящото изследване, който включва глотометрични анализи на официалната реч, в това число и на академичната реч.

Насочихме се към тази проблематика, защото според **предварителната ни хипотеза** някои от лингвистичните маркери в речта на българите през предходните десетилетия са се превърнали вече в лингвистични стереотипи, които не корелират със социалната стратификация, а са зависими от типа на речевата изява спрямо нейната спонтанност или подготвеност в официална или неофициална обстановка. Освен това смятаме, че някои от лингвистичните променливи все по-често престават да маркират и типа на речевата изява, а само сочат различия между устна и писмена комуникация.

Методът на изследване, който е най-подходящ за реализирането на поставената конкретна цел в настоящата работа, е еднофакторният анализ, при който лингвистичните особености се дефинират като зависими променливи, а социално-демографските фактори като независими променливи. Провеждат се толкова еднофакторни анализа, колкото са необходими, за да се провери динамиката на всяка от лингвистичните променливи спрямо всеки от независимите социални фактори. Тук се анализират зависимостите на избраните лингвистични променливи само от три социално-демографски фактора. Ограничението се налага от обемността на експериментите и от обема на настоящата работа.

Тук няма да подновяваме отново дискусията за обема и отношението между понятията уста реч / разговорна реч / книжовно-разговорна реч / интердиалект / диалект и под. (вж. дискусията в Проблеми на българската разговорна реч 1991). Но тъй като е необходимо за изясняване на обекта на изследването, ще уточним, че смятаме понятието разговорна реч за хипероним спрямо хипонима книжовно-разговорна реч, която представлява според нашите разбирания една от формациите на общонародния език. От своя страна книжовно-разговорната реч (a_k) може да има множество индивидуални реализации, оформящи един континуум от приближения до нормирания инвариант поради наличието на отклонения от нормата в речта на индивидите. Тези индивидуални реализации са означени от М. Виденов като нормативни статуси $a_1, a_2, a_3 \dots a_n$ (Виденов 1990: 99-100, Виденов 2000: 145-165). Според

² Тук следваме идеите на У. Лабов (Лабов 1966) за варирането на зависимите лингвистични променливи и независимите променливи (социални и стилови), като обаче сме адаптирали независимите променливи спрямо спецификата на изследваните български обекти. Поради тази причина въвеждаме независимата променлива ”тип на речевата изява”, различаваща се от променливата „стил” в разбиранията на У. Лабов.

нас въпросът за границите на този континуум от индивидуални вариации на книжно-разговорната реч не е напълно изяснен и изчерпан поради липсата от достатъчно лингвостатистически доказателства. Докъде стига варирането, за да се възприема статистически даден идиолект в рамките на *a*-формацията - това е въпрос, който чака още конкретни данни при това от различни населени места. И още нещо недоизяснено – какъв е според нагласите на езиковите носители критичният обхват от допустими отклонения, след преминаването на който речта на индивида не се възприема вече като принадлежащ към *a*-формацията (дори и не в най-ниските в йерархията ѝ реализации), а към интердиалекта, и по-точно към някои от неговите реализации в горната му граница. И не на последно място – отворен все още остава въпросът дали статистическите данни за границите между книжовната, интердиалектната и диалектната формация кореспондират с резултатите от изследването на нагласите на езиковите носители към тези формации.

II. Емпиричен материал

Изводите, които се правят тук, са резултат от статистическа обработка на транскрипциите, публикувани на следните интернет страници:

- <http://www.bgspeech.net/bg/resources.html> - материали от няколко проекта, включващи данни, събирани в периода 2001 – 2004 г.;

<http://www.hf.uio.no/ilos/studier/studenttjenester/Nettressurser/bulg/mat/Nikolova/> - корпус на Цветана Николова, събиран през периода 1975 – 1977 г.;

<http://www.hf.uio.no/east/bulg/mat/Parliament/>, корпус на Иванка Мавродиева, отразяващ дебати в IV Велико народно събрание;

<http://www.hf.uio.no/ilos/studier/studenttjenester/Nettressurser/bulg/mat/Aleksova/>, корпус на Кр. Алексова, събиран в периода 1987 – 1995 г.,

<http://www.bgspeech.net/publications/PKuncheva.htm> - корпус на Павлина Кънчева, събиран в периода 1982 – 2000 г.

Използвани са и данните от някои още непубликувани транскрипции, направени в рамките на проекта “Поддържане и обновяване на базата данни по съвременен български език” (дог. № 3541, НИС към СУ „Св. Климент Охридски”), на корпусите на Даниела Стратиева (от 2001 г., събиран за магистърската ѝ теза), на Десислава Димова (2003 г., също за магистърска теза), както и на събираните преди 2000 г. корпуси на Милена Цветанска и на Радинела Бусерска, послужили за магистърските им тези за речта на телевизионните новинари.

Ясно става, че корпусът, върху който тук се правят наблюденията, е значителен, но не и представителен. Той различава настоящото изследване по това, че изводите се правят въз основа не само на неофициална спонтанна реч, но и от официална устна комуникация.

III. Лингвистични променливи

Чрез данните от корпусите бяха пресметнати процентните честоти на седемте най-фреквентни в София речеви особености:

1. т.нар.екане (повсеместен –*e*- рефлекс на старата ятова гласна),
- 2.окончание –*ме* за 1 л. ед.ч. при глаголите от I и II спрежение (т.нар. мекане),

3. депалатализация на предфлексийната съгласна в сег. вр., 1 л. ед.ч. и 3 л. мн.ч., I и II спр,

4. депалатализация на крайната съгласна на наставките *-тел, -ар* пред членната морфема за същ. имена от м.р., ед.ч. - [*учителъ*], [*зъболекаръ*], както и при други същ. имена от м.р., ед.ч., чиято членувана форма съдържа исторически мека съгласна [*день*], [*царъ*]³,

5. дейотация при глаголи от I спрежение, VI и VII разред, 1л., ед. число и 3 л., мн. число, сегашно време (и във формите за бъдеще време) - [*живе́ъ, живе́ът*], както и дейотация при показателните местоимения [*то́а, та́а, он́аа*] и др.,

6. отмет на ударението в аорист и аористни причастия - [*правѝх, направѝх, правѝл, направѝл*].

Известно е, че това са западнобългарски по произхода си особености и че са най-често дискутираните от лингвистите, в това число и от кодификаторите. За периода от 1982 до 2002 г. (времето между издаването на 2 правописни речника от Института за български език на БАН) екането и отметът на ударението в аорист при непрефигираните глаголи бяха отбелязани в речника и граматиката, дело на Института за български език, като книжовно-разговорни. Издаденият през 2002 г. *Нов правописен речник на съвременния български език* отхвърля тези два случая на дублетност (НПРБЕ 2002). Освен тези два случая обект на активни обсъждания във връзка с книжовната норма е и т.нар. мекане. Не са малко гласовете, че трябва книжовната норма да даде на формите от типа *пишем - пишеме* статут на дублети или въобще на инвариант (вж. мнението на Пашов и Първев в издадения от тях речник – Пашов, Първев 2004, както и в граматиката на П. Пашов – Пашов 1999). Не по-малко дискутирана е депалатализацията в сег.вр., 1 л. ед.ч. и 3 л. мн.ч., I и II спр, но не във връзка с препоръки за промяна на нормата.

Към тези особености, които са обект на изследване в настоящата работа, беше добавена още една. Става въпрос за добре известно отклонение от книжовната норма, разпространено в различни райони на България, което тук ще отбележим под номер 7 в списъка на лингвистичните променливи:

7. генерализиран винителен облик *-тъ* на определителния член под ударение при съществителните имена за ж.р., ед.ч., завършващи на съгласен звук ([*несентт`ъ*], [*радостт`ъ*], [*специалностт`ъ*]).

Лингвистите се интересуват от този случай, доколкото предписват при тази група съществителни правилно произношение *-та̀* на определителния член под ударение. Посочените съществителни формират относително по-малка група, ако ги сравним със случаите на т.нар. мекане. Затова те не са така често във фокуса на дискусиите, но пък за сметка на това, както сочат данните от записите, некнижовният вариант има много висока средна стойност и в официалната, и в неофициалната реч на софиянци. Това е и основанието тази особеност да бъде присъединена към останалите обекти на проучване.

Избраните речеве варианти се различават дори и по това какви грешки в писмената реч биха могли да се появят във връзка с тях, което не е маловажен проблем, защото свидетелства за разпространението на даден вариант – колкото по-трайно навлиза в речта, толкова нараства вероятността за писменото му отбелязване (естествено – в разрез с книжовната норма). Практиката сочи, че в

³ Разделихме двата случая на депалатализация, за да наблюдаваме съществува ли значима разлика в честотата им. Не отделихме обаче различните случаи на дейотация, тъй като поотделно имат относително ниска фреквентност в записите.

писмени текстове се явяват грешки от типа *пишеме*, по-рядко *бехме*, а още по-рядко е възможно да се срещне *вървът*, *тоа*. Грешки от типа *есентъ* в писмената реч понякога се допускат в първите училищни години, а пък отметът в аорист въобще не е наблюдаем писмено. Въпреки очертаните различия седемте лингвистични променливи имат една важна обединяваща особеност – висока честота в устната комуникация (официална и неофициална).

Имахме голямо желание да изследваме варирането при аорист на *-ох/ -ъх* (*-ѡх*) при глаголите от I спр., I разред [*четъх*, *четъхме*, *четъхте*, *четъха*]. Некнижовният вариант е много по-чест от книжовния според нашата предварителна хипотеза, която се базира на наблюдения от последните 5 години (а и според резултати от преди 12 години на П. Кръстева и Р. Стоева – Кръстева, Стоева 1996), но за съжаление в корпусите самите глаголни форми в аорист от I спр, I разред са редки и не позволяват статистическа обработка. Необходим е целенасочен предварително подготвен експеримент, за да се проучи състоянието на двете стойности на този лингвистичен маркер.

IV. Резултати от еднофакторните анализи на връзките между избраните лингвистични променливи и социално-демографските фактори

1. Зависимост (в процентни честоти) на избраните лингвистични променливи според мястото на формиране на езиковия опит

Графика №1

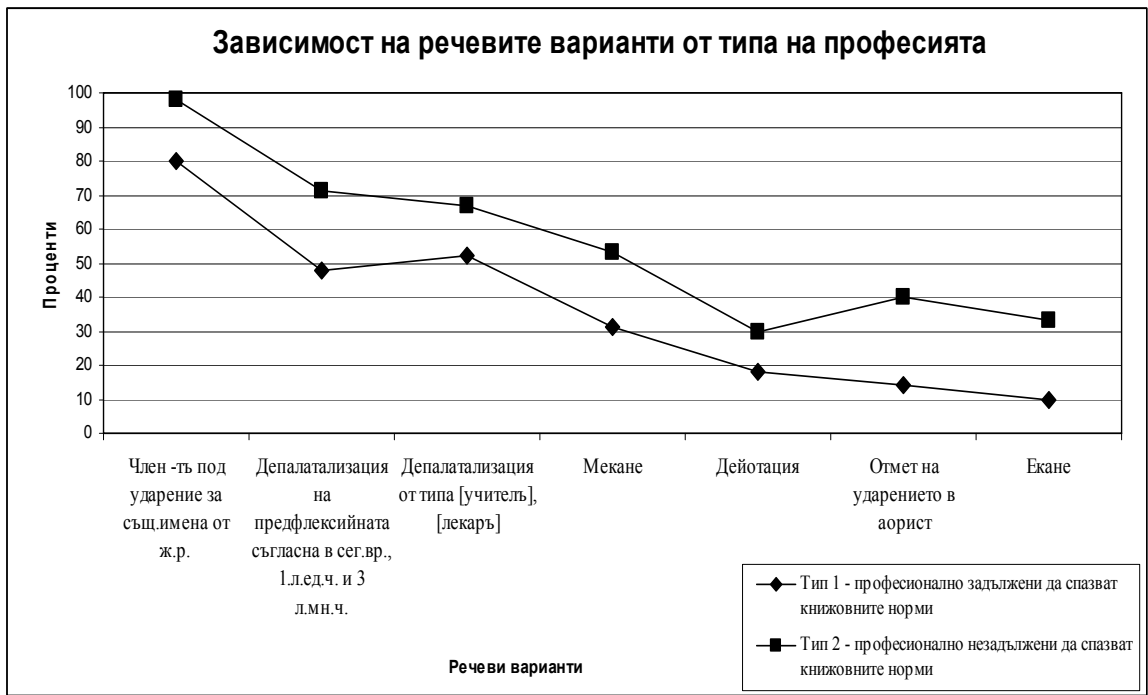
От графика №1 става ясно, че членът *-тъ* под ударение при съществителните имена от ж.р., завършващи на съгласна, не показва зависимост от мястото на формиране на езиковия опит според данните от използваните

корпуси. Слабо зависима е депалатализацията в сег. вр., чиято средна стойност расте от Източна към Западна България. Почти същата стойност и тенденция за увеличаване при трите групи показва депалатализацията от типа [учителъ], [лекаръ]. При нея разликите между трите групи лица според мястото на оформянето на езиковия опит са малко по-големи отколкото при депалатализацията в сег.вр. Ако се вземат средните стойности за трите групи на наблюдаваните варианти, се вижда, че най-разпространеното явление е членът – *тъ* под ударение при съществителните имена от ж.р., завършващи на съгласна, като по стойност то значително надвишава другите. Следват двата вида депалатализация с несъществени различия, мякането, отбелят на ударението в аористни форми и дейотацията (с малки разлики в стойностите) и накрая е екането.

2. Зависимост (в процентни честоти) на избраните лингвистични променливи от типа професия

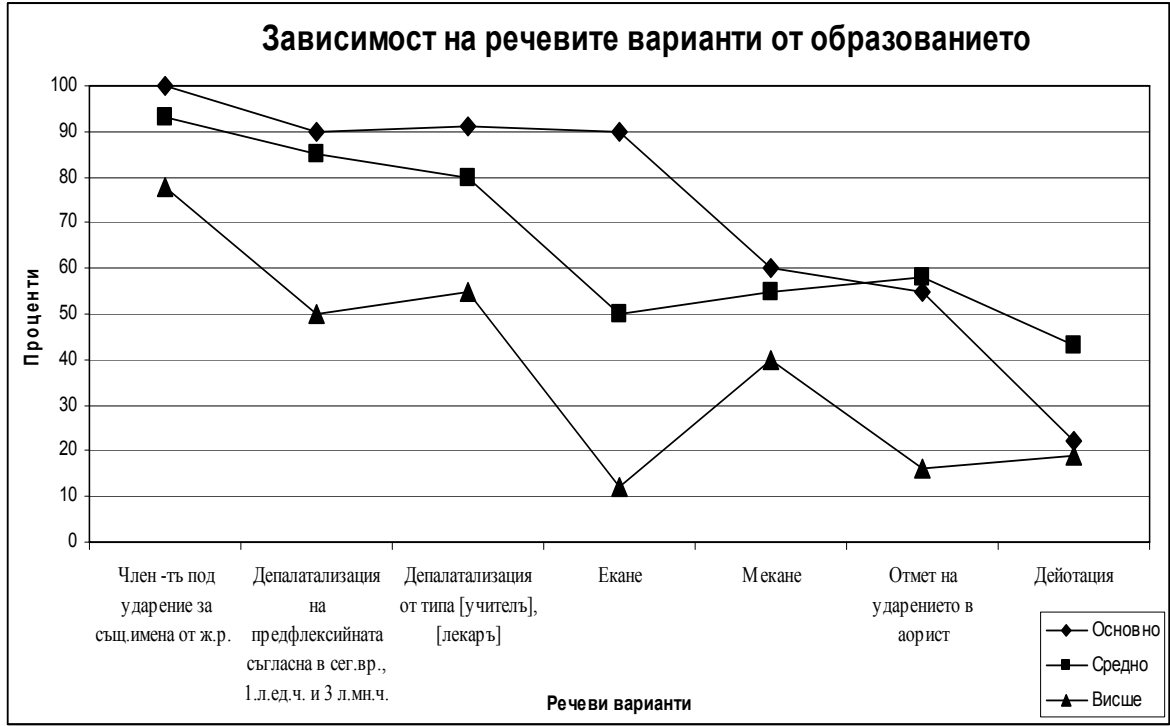
От графика №2 проличава, че съществува зависимост между динамиката на независимата променлива „тип професия” и зависимите лингвистични променливи. Независимата променлива „тип професия” има в това изследване две стойности, чиято стратифицираща сила за речевото поведение на българите е доказана в няколко наши изследвания (вж. напр. Алексова 2000, 2002). Към тип 1 се отнасят онези професии, които изискват спазване на книжовната норма в професионалното общуване. При тип 2 липсва този професионален императив. Честотите на изследваните лингвистични променливи при двете групи са паралелни с разлики, които се движат между 15% и 25%. Графика №2 показва, че в речта на изследваните лица най-високи стойности има членът –*тъ* под ударение за съществителни от ж.р., а най-ниски – екането, при това и за двете групи. На второ място е депалатализацията пред члена в именни групи с наставки –*ар* и –*тел*, следвана с много близки стойности от депалатализацията в сег.вр., а на четвърто място е нар. мякане. Следват дейотацията, отбелят на ударението в аористни форми и екането, като разликата между двете групи е най-малка при дейотацията и сравнително по-голяма при отбелят в аорист и екането.

Ако следваме максимата, че най-престижното речево поведение в социума принадлежи на онази прослойка от интелигенцията, която е професионално обвързана с книжовните норми, то наблюдавайки графика №2, ще открием отговор на въпроса кои са некодифицираните варианти, които атакуват книжовната норма в речта на тези групи. Освен това можем да придобием известна представа колко успешна е „атаката”. Данните сочат, че в около 80% от случаите изследваните софиянци с престижно речево поведение (родени в различни краища на България) използват форми от типа [радостт `ъ], в 52% депалатализират крайната съгласна от наставките –*ар* и –*тел* в позиция пред члена [учителъ, лекаръ], в 50% от случаите депалатализират предфлексийната съгласна в сег. вр. [сп `ъ, сп `ът], в 30% от случаите мякат [пишеме], в 18% от описаните по-горе случаи допускат дейотация [неъ, неът], в 15% от появите на аористни глаголни форми отмятат ударението [ход `их] и само в 10% от случаите с ятов преглас екат [голем].

Графика №2

3. Зависимост (в процентни честоти) на избраните лингвистични променливи от образованието

Графика №3

Графика 3 онаглежда резултатите от изследването на зависимостта между седемте избрани речеви варианта и образованието като независима променлива, която тук има три степени – основно, средно (вкл. и студенти) и висше. Данните позволяват да бъдат обобщени следните наблюдения:

- най-високи и за трите групи са честотите на генерализираната винителна форма на члена за ж.р. –*тъ* под ударение;

- съотношението между честотите на мякането при трите групи наподобява съотношението между групите при генерализираната винителна форма на члена - т.е. малка разлика между стойностите за трите групи, като обаче честотите при мякането са почти два пъти по-ниски;

- депалатализацията на предфлексийната съгласна в сегашно време при I и II спр., 1 л. ед.ч. и 3 л. мн.ч. не различава значимо речта на изследваните лица с основно и средно образование, като същото важи и за депалатализацията от типа *учителъ*, *зъболекаръ*. И при двата наблюдавани случая на депалатализация *ясно* се отделя групата на висшистите, при която тези променливи имат по-ниски стойности. Трябва да се отбележи обаче, че депалатализацията и в двата случая има сравнително високи стойности и се нарежда на второ място след члена –*тъ* за съществителни от ж.р., завършващи на съгласен звук;

- отметът на ударението в аористни форми не различава речта на групите с основно и средно образование (както и депалатализацията), като спадът на честотата в речта на групата с висше образование е значителен;

- при изследваните лица (без да се забравя, че това не е представително изследване) степента на образование не е значима стратифициращ фактор за дейотацията в речта на хората със средно и с висше образование;

- степента на образование се оказва силен стратифициращ фактор за т.нар. екане, което личи от значителните разлики между трите групи;

- динамиката на лингвистичните променливи според образованието показва определена близост с варирането им според типа професия.

V. Сравнение между резултатите

Според обработените данни от устната неофициална и официална комуникация може да се твърди, че от седемте изследвани лингвистични променливи с най-високи честоти е генерализираната винителна форма –*тъ* на определителния член за ж.р. при съществителни, завършващи на съгласна – около 87%. След нея се нарежда депалатализацията на предфлексийната съгласна в сег. вр., 1 л. ед.ч. и 3 л. мн.ч., I и II спр, със средна величина около 66% (за родените в Западна България около 80%, при родените в София – близо 68%, а в Източна България - 48%), следвана почти с еднакви стойности от депалатализацията на крайната съгласна на наставките –*тел*, –*ар* пред членната морфема за същ. имена от м.р., ед.ч. - [*учителъ*], [*зъболекаръ*]. В низходяща йерархия според честотата на четвърто място е окончанието –*ме* за 1 л., мн.ч. при гл. от I и II спр.(*четеме*, *пишеме*) със средна величина около 45-6%, следвано от почти равните по стойност (в използвания от нас корпус) дейотация и отмет на ударението в аорист. Най-ниска честота има екането. Трябва обаче дебело да подчертаем, че при него се наблюдават сериозни различия между различните социални групи (и по място на формиране на първоначалния езиков опит, и по професия, и по образование).

Високите средни величини на члена –*тъ* и на депалатализацията сочат, че тези речеви варианти, характерни и за неофициалната, и за официалната устна реч, не са показателни за социалната стратификация. Според резултатите

в това изследване те не са маркери, а лингвистични променливи от типа *стереотипи* по класификацията на У. Лабов. В настоящата работа обаче няма възможност поради обема да бъде включен и коментар на конкретните прояви на тяхното вариране според фактора тип на речевата изява (неофициална спонтанна реч, официална спонтанна, официална подготвена реч и под.). Нашата предварителна хипотеза включва допускането, че тези две лингвистични променливи (а донякъде и аористът на *-ъх* вместо на *-ох*, напр. *четъх*, *плетъхме*, *донесъхте*), ще покажат статистически значима разлика само между подготвената и неподготвената предварително реч, но не и между спонтанната и официалната комуникация.

Т.нар. мекане, което по-често от двете най-честотни особености на устната комуникация занимава лингвистите, има средна величина при изследваните лица около 45-6% с тенденция към покачване. За него не може да се каже категорично, че се е превърнало в стереотип според нашите данни. Останалите лингвистични променливи: отметът в аористните глаголни форми (средна величина около 23% с голяма разлика между висшистите и другите две групи), дейотацията и т.нар. екане (с висока средна величина 50%, но пък със значителни различия между групите: 11%-50%-90% по образование и 11%-33% по тип професия), показват ясна зависимост от социалната стратификация, отделяйки категорично групата на интелигенцията в столичната езикова ситуация. Средните величини на тези лингвистични променливи са значително по-ниски при групата на висшистите и на реализиращите се професионално чрез езика.

VI. Кратки коментари в търсене на причините

В процеса на търсене на причините, детерминиращи регистрираната чрез приложените квантитативни методи йерархия на речевите варианти според тяхната фреквентност, се обърнахме към данните, фиксиращи общественото мнение за тези варианти. Именно формираните езикови атитюди (нагласи) дават още едно необходимо обяснение за статуса, който един речев вариант придобива в узуса. Ако статистическите данни от еднофакторните анализи показват *какво* е положението, то те не дават отговор *защо* то е такова. Отговор на този въпрос може да се намери чрез сравняването на формираните езикови атитюди към определени варианти със статистическите данни за фреквентността им, като се отчита и корелацията между езиковите маркери и социално-демографската нееднородност на обществото.

Прилагането именно на този комплексен подход ни доведе до извода, че въпреки широко разпространената оценка за екането като най-характерен белег за речта на западния българин, то всъщност е най-ниско честотното сред седемте наблюдавани варианта, срещани в речта на хората, живеещи в София. Според езиковите атитюди на софиянци екането има оценка 5.82 по признака диалектна маркираност (при максимум 7), а също и оценка 6.2 по непрестижност и 6.3 за неправилност (при максимум в скалата 7) (вж. Алексова 2005). А поради факта, че според общественото мнение екането сериозно маркира своя носител, този речев вариант намалява стойностите си особено с нарастване на официалността на устното общуване и при социални групи, стремящи се към по-висока престижност. Като прибавим западнобългарския произход и локализация на маркера, ще станат ясни значителните разлики в процентната честота на екането при различните групи според място на формиране на езиковия опит, професия, образование, местоживеење и т.н.

За разлика от екането членът *-тъ* под ударение при съществителните имена от ж.р., завършващи на съгласна, се намира в положителната част на скалите „правилно : неправилно”, „престижно – непрестижно”, а при делението „книжовно : диалектно” е поставен според езиковите атитюди близо до нулевата степен (т.е. оценка 4 — колкото, толкова) (Алексова 2005). Явно анкетираните не усещат отклоняването от нормативното произношение на тази група членувани форми. Формираният атитюд и високите средни честоти на този речев вариант се подкрепят и от наблюденията ни върху речта на журналисти от сутрешните блокове, новинарските емисии и прогнозите за времето. Поради професионалния императив тези групи трябва да следват без отклонения книжовната норма. Оказва се, че най-често допусканите отклонения в речта на посочените групи са именно при *-тъ* под ударение при съществителните имена от ж.р., завършващи на съгласна (точна статистика предстои да бъде обработена). Явно това е речевият вариант, който е най-широко разпространен, който не зависи статистически от мястото на формиране на езиковия опит (изключваме случаите от типа *главътъ, жинътъ, рикътъ*), много слабо зависи от образованието и професията. Количествените резултати и регистрираните атитюди обясняват защо тази лингвистична променлива има статуса на стереотип.

Подобна картина с положителни, макар и слаби по степен, атитюди спрямо отклонението от нормата откриваме при един случай на дейотация: глаголни форми в сег.вр., I спр., 6. разред (а и при някои от 7. разред) – *неъ, неът*. Анкетираните от нас лица не го разпознават категорично като отклонение от книжовната норма (вж. резултатите от изследването на атитюдите в Алексова 2005). Тази оценка обаче не е свързана с по-голяма честота в речта, както се вижда от настоящото изследване. Може би в представителен корпус тези резултати ще претърпят известни корекции.

Случаите на депалатализация, мекането и дейотацията в други глаголни и местоименни форми получават оценки между „колкото престижно, толкова и непрестижно” и „слаба степен” на непрестижност, а също така и около средна степен на признака неправилност. Екането и преметът на ударението в аористни форми отговарят на средни по степен отрицателни атитюди по тези два признака (вж. Алексова 2005). Тези резултати обясняват факта, че всички тези речеви варианти все още функционират като лингвистични променливи тип *маркери*, а не са се превърнали в променливи тип *стереотипи* в рамките на софийската езикова ситуация.

VII. Вместо заключение

Смятаме, че данните и коментарите, предложени в тази работа, не само реактуализират дискусии, засягащи съвременното състояние на узуса и книжовната норма, но и за пореден път доказват необходимостта да се използват точни методи, регистриращи реалното състояние както на речта на съвременния българин, така и на отношението му към вариантите в речта. Само съчетаването на тези два подхода би дало достатъчно основание на лингвистите да обосноват и защитят вземаните решения за кодифицирането на определени езикови норми.

Цитирана литература

- Алексова 2000: Алексова, Кр. Езикът и семейството. (Към методиката за проучване на речта в микрообщностите). София: Интервю прес, 2000.
- Алексова 2002: Алексова, Кр. Езикови атитюди, нормативни статуси и социолингвистични маркери. - В: Проблеми на социолингвистиката. Билингвизъм и диглосия - съвременни проблеми. Т. 7. София: Международно социолингвистическо дружество, 2002, с. 127-135.
- Алексова 2005: Алексова, Кр. Сравнително изследване на резултатите от няколко метода за установяване на йерархията на социолингвистичните променливи. – В: Научни изследвания в чест на проф. д-р Боян Байчев. По случай неговата 70-годишнина. В. Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий”, 2005, с.199-213.
- Ангелов 1999: Правилата на езика в столичния квартал. София:МСД, 1999.
- Виденов 1990: Виденов, М. Съвременната българска градска езикова ситуация. София: Наука и изкуство, 1990.
- Виденов 1993: Виденов, М. Софийският език. София: УИ "Св. Кл. Охридски", 1993.
- Виденов 2000: Виденов, М. Увод в социолингвистиката. София: Делфи, 2000.
- Кръстева, Стоева 1996: Кръстева, П., Стоева, Р. В отстъпление ли е аористът на -ох? (Социолингвистични аспекти). В: Проблеми на социолингвистиката. Т.V. Езикът и социалните контакти, София: Международно социолингвистическо дружество, 1996, с. 237-241.
- Кънчева 2004: Кънчева, П. Социолингвистическо изследване на западнобългарски преселници в София. (Дисертационен труд за присъждане на научната и образователна степен “доктор” – ръкопис), 2004.
- Лабов 1966: Labov, W. The Social Stratification of English in New York City. Washington, 1966.
- НПРБЕ 2002: Нов правописен речник на българския език. София: Хейзъл, 2002.
- Пашов 1999: Пашов, П. Българска граматика. София: Хермес, 1999.
- Пашов, Първев 2004: Пашов, П., Първев, Хр. Правоговорен и правописен речник на българския език. София: УИ "Св. Кл. Охридски", 2004.
- Проблеми на българската разговорна реч 1991: Проблеми на българската разговорна реч. I том, 1991, В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий”.